

*Ю. С. Довгаль, О. М. Гребінь, Полтавський національний технічний
університет імені Ю. Кондратюка*

АНАЛІЗ ІНСТРУМЕНТІВ РЕГУЛЮВАННЯ ЛІКВІДНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

У статті досліджено вплив фінансової кризи на ліквідність комерційних банків. Проведена оцінка інструментів регулювання ліквідності комерційних банків та ефективності їх використання, а також досліджено їх роль у підвищенні надійності банківської системи України.

Ключові слова: банківська система, ліквідність комерційних банків, інструменти регулювання ліквідності, ефективність інструментів регулювання ліквідності.

Постановка проблеми. На сьогодні банки відіграють дуже важливу роль у структурі економічного ринку, адже саме на них покладено функцію регулювання кредитно-грошового обігу. Зрозуміло, що на банківський сектор вагомий вплив має як економічна, так і політична ситуація в країні та за її межами. Тож банки зазнали негативних наслідків у результаті фінансової кризи, яка охопила майже всі країни світу. Це у свою чергу відбилося на платоспроможності та ліквідності комерційних банків, які стали не в змозі підтримувати свою ліквідність на оптимальному рівні. Таким чином, підтримка даного рівня вільної банківської ліквідності є важливою передумовою розвитку та стійкості банківської системи, стабільності національної грошової одиниці та зниження інфляційних процесів в країні, що зумовлює проблематику дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій. Ліквідність окремих банків і банківської системи в цілому є предметом досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Відомі наукові праці Л. Рябіної, у яких розглядається сутність ліквідності банківської системи України та роль НБУ у її підтримці [6], Ю. С. Серпенінової, яка дає оцінку факторів стану ліквідності комерційних банків [5]. Методи удосконалення управління ліквідністю банку в умовах світової фінансової кризи можна знайти у працях І. Лиса [1], В. Міщенко та А. Сомик у своїх публікаціях надають визначення економічної сутності та структури ліквідності, розглядають методологічний підхід до її аналізу [2].

Метою статті є оцінка ефективності інструментів регулювання ліквідності комерційних банків та їх роль у підвищенні надійності банківської системи України.

Виклад основного матеріалу. Комерційні банки зазнали значних негативних наслідків у період фінансової кризи, але для їх підтримки Національний банк України постійно використовував різні інструменти, аналіз яких ми наведемо далі, а також визначимо ефективність їх дії.

Напруження щодо ліквідності банківської системи, зумовлене впливом світової фінансової кризи на грошово-кредитному ринку, спостерігалось із жовтня 2008 р. Аби стабілізувати ситуацію, Національний банк України запровадив додаткові заходи щодо діяльності банків. Основні з них були спрямовані на розширення можливостей банків щодо підтримки ліквідності через механізми рефінансування; недопущення відтоку коштів клієнтів з банківської системи; безперебійне здійснення платежів; тимчасове лімітування відхилень між курсами купівлі та продажу готівкової іноземної валюти; пом'якшення умов формування обов'язкових резервних вимог; обмеження попиту банківських установ на іноземну валюту [2].

З метою стабілізації ситуації, що склалася в банківській системі, НБУ розробив нову редакцію Положення “Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України”, яка була затверджена постановою Правління Національного банку України від 30 квітня 2009 року № 259, і впровадив її у практику [1]. Цей нормативний документ був покликаний удосконалити механізм та інструменти регулювання грошово-кредитного ринку й ефективного їх використання для регулювання ліквідності вітчизняних банків.

Відповідно до постанови Правління Національного банку України “Про вдосконалення процедури підтримки ліквідності банків” від 30 квітня 2009 р. № 262 НБУ [5] здійснював рефінансування за різними механізмами для банків I та II категорій. Так, регулювання ліквідності банків I категорії здійснювалося шляхом застосування стандартних інструментів рефінансування, а кредитна підтримка банків II категорії – відповідно до Положення “Про кредитну підтримку Національним банком України банків України” в разі реальної загрози стабільності їх роботи. Регулятор також змінив для банків умови отримання кредитів рефінансування для підтримання ліквідності. Відповідно до них банки оцінювалися за кількісними (норматив адекватності регулятивного капіталу, рентабельність активів, відношення активів НБУ до загальних активів банку тощо) та якісними показниками (наявність вчасно не виконаних розрахункових документів клієнта, надання кредитів під малоліквідне забезпечення, під цінні папери власної емісії тощо). Наявність одного із основних якісних показників слугувало підставою для відмови в наданні Національним банком кредиту. Кредити рефінансування банків II категорії надавалися строком до одного року.

Національний банк України здійснює управління ліквідністю банківської системи в процесі регулювання грошово-кредитного ринку, використовуючи при цьому інструменти, що наведені у табл. 1 [3].

У Росії, наприклад, Центральний банк застосовує такі види кредитування комерційних банків для підтримки їх ліквідності: кредити овернайт (на 1 робочий день), ломбардні кредити (на 1, 7, 30 календарних днів та на 3 місяці), кредити, забезпечені неринковими активами та поручителями (до 180 календарних днів), “внутридневные” кредити (кредит

до кінця робочого дня). Ставка за цими видами кредитів коливається від 6,25 до 7,75 %.

Таблиця 1

**Інструменти, які НБУ використовує
для підтримки ліквідності комерційних банків**

Інструменти банківського нагляду	Інструменти грошово-кредитної політики
<ul style="list-style-type: none">- економічні нормативи ліквідності;- економічні нормативи адекватності капіталу	<ul style="list-style-type: none">- обов'язкові резерви;- процентна політика;- операції з рефінансування банків;- операції прямого та зворотного репо;- операції з обміну іноземної валюти на національну;- стабілізаційний кредит;- операції з власними борговими зобов'язаннями;- операції з державними облігаціями

Аналіз використання банками інструментів рефінансування Національним банком України для підтримки ліквідності банків країни показав, що більша частина цих інструментів взагалі не використовується банківською системою країни (табл. 2).

Як видно з табл. 1, процес рефінансування може відбуватися за допомогою різних інструментів, але банки України найчастіше використовували позички овернайт, частка яких практично в усі досліджувані роки була найбільшою, крім 2002 і 2007 рр., у яких найбільша частка припадала на позички, отримані на тендерах.

Про активні дії НБУ у напрямку регулювання грошової маси в обігу свідчить аналіз облікової ставки в Україні за 2008–2010 рр. (рис. 1). З метою створення стимулів для поліпшення ситуації в реальному секторі економіки з 12 серпня 2009 р. облікова ставка була зменшена з 11 до 10,25 %, з 8 липня 2010 р. складає 8,5 %, а з 10 серпня 7,75 %. Від розміру облікової ставки залежить і розмір середньозваженої ставки за всіма видами рефінансування.

**Склад і структура інструментів рефінансування НБУ,
які використані для підтримки ліквідності банківської системи України
у 2001–2010 рр., за станом на жовтень 2010 р., %**

Інструменти рефінансування	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	01.10.2010
1. Аукціони									
2. Тендери	76,7	8,9	4,9	1,9	12,1	78,0	9,0	1,93	1,10
3. Репо, в т. ч.									
- пряме	0,8	1,6	16,8	5,2	16,3	–	13,6	0,74	1,10
- зворотне									
4. Позички овернайт	12,6	87,0	71,9	92,9	66,9	17,1	54,1	75,38	74,84
5. Підтримка довгострокової ліквідності	9,9	2,5	1,5						
6. Стабілізаційні позички			4,9				0,9	18,69	22,96
7. Свопи					4,5		1,5	2,22	
8. Позички під заставу майнових прав на кошти банківського вкладу, розміщеного в НБУ					0,2	4,9			–
9. Інші інструменти							20,9	1,04	

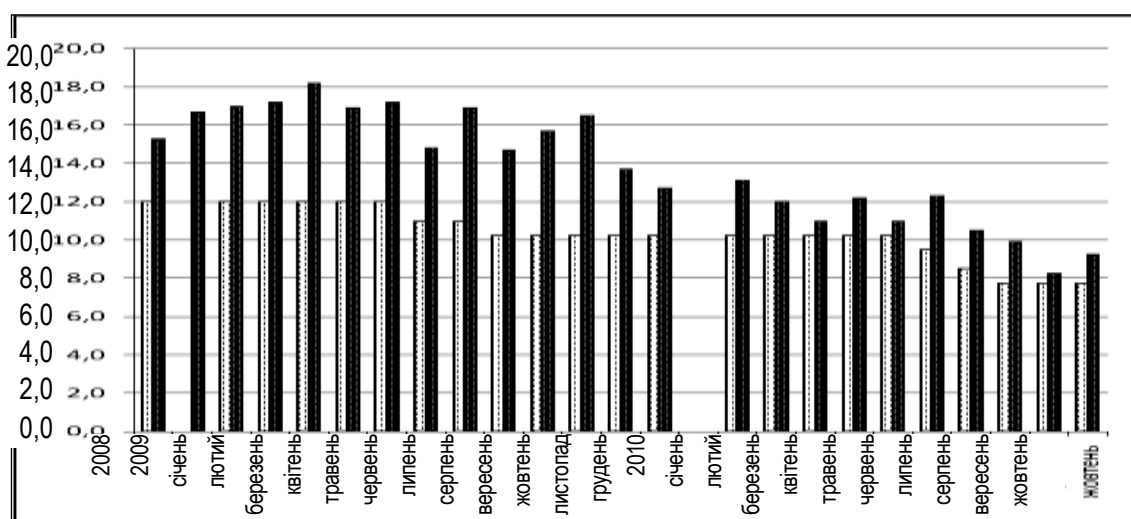

Рис. 1. Відношення облікової ставки НБУ та середньозваженої відсоткової ставки за всіма інструментами рефінансування

Як бачимо, найбільших розмірів ставка рефінансування досягала у березні 2009 р. – 18 %, але надалі починає невеликими темпами

зменшуватися. Так, на жовтень 2010 р. середньозважена процентна ставка за всіма інструментами рефінансування складала 9,3 %.

Подальше стрімке зростання обсягів кредитування, неадекватне наявній внутрішній ресурсній базі банків, та часті звернення банків до НБУ за підтримкою ліквідності зумовили необхідність вжиття такого заходу, як відмова в підтримці ліквідності банків за всіма інструментами рефінансування у разі наявності постійної незбалансованості між термінами та обсягами залучених і розміщених коштів.

У результаті цих нововведень банки отримали в листопаді 2008 р. за новими інструментами рефінансування для підтримання ліквідності 21 209 млн. грн., що в 11 разів більше, ніж було в попередньому місяці (загальна сума рефінансування – 45 516 млн. грн.), у грудні – 23 905 млн. грн. (загальна сума – 30 млрд. грн.).

За станом на березень 2009 р. НБУ проводив операції з рефінансування банків на загальну суму 14,5 млрд. грн. Ці кошти переважно були надані 25 банкам в рамках програми їх фінансового оздоровлення. Ще 2,3 млрд. грн. банки отримали у вигляді кредитів овернайт. 1,4 млрд. грн. були виділені у вигляді операцій СВОП.

Дані обсяги рефінансування у 2008 р. повністю покривали дефіцит коштів, що був викликаний різким відтоком вкладів із банківської системи. Але, починаючи з середини 2009 р., рефінансування банків не вистачало для підтримки своєї ліквідності, тому вони були змушені використовувати довгострокові кредити (до 1 р.), отримані у кінці 2008 р.

На сьогоднішній день НБУ вжив низку заходів, спрямованих на обмеження рефінансування банків. Так, із 17 лютого 2010 р. НБУ підвищив ставки по кредитах овернайт. “Нічні” гроші під забезпечення ОВГЗ НБУ тепер видає під 18 % річних (було 16 %), а без забезпечення – під 20 % річних (було 17 %). Крім того, за даними цього року, Національним банком було надано лише 169,9 млн. грн. через постійно діючу лінію рефінансування (кредити овернайт), але яким банкам не вказано. З початку лютого 2010 р. НБУ припинив публікувати інформацію про обсяги рефінансування банків.

Якщо в попередні місяці на сайті НБУ регулярно з’являлися дані про обсяги і види наданих кредитів, то тепер є інформація тільки про результати тендерів із підтримки ліквідності банків. Не публікуючи дані про обсяги рефінансування, НБУ не дозволяє діловим колам розмірковувати про рівень допомоги, яку НБУ дає банкам.

Крім того, протягом нинішнього року зменшилися результати проведення Національним банком України операцій з регулювання ліквідності банків (мобілізація коштів банків шляхом розміщення депозитних сертифікатів). Дана ситуація наглядно представлена на рис. 2.

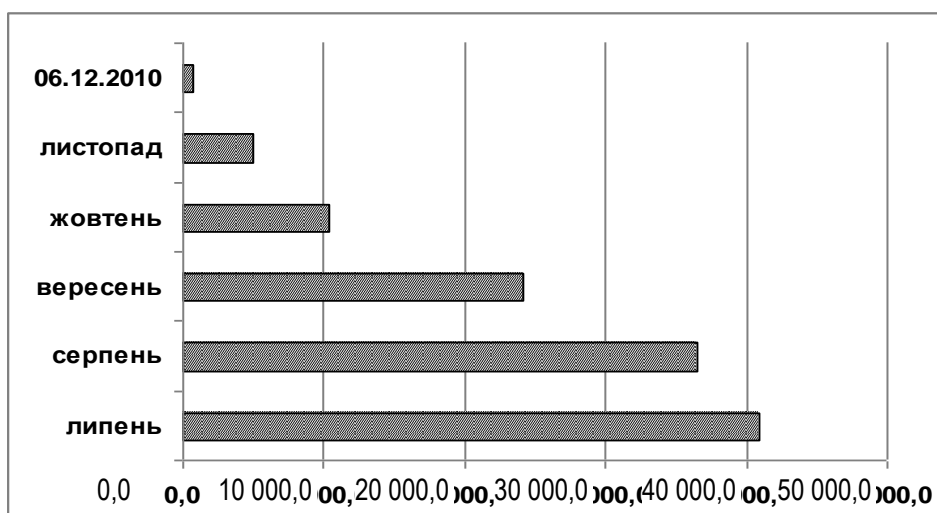

Рис. 2. Результати проведення Національним банком України операцій з регулювання ліквідності банків (мобілізація коштів банків шляхом розміщення депозитних сертифікатів)

Це свідчить про зменшення кількості грошових коштів (обов'язкових резервів), які необхідні комерційним банками для підтримки їх ліквідності. Оскільки величина вільних ліквідних коштів знаходиться на досить високому рівні і нормативи ліквідності на сьогоднішній день значно перевищують нормативні значення. Дана ситуація свідчить про початок стабілізації у банківській системі України.

Для стабілізації діяльності банківських установ та підтримки їх платоспроможності та ліквідності Національний банк України застосовує низку заходів впливу. Особливе місце серед них посідає запровадження у проблемному банку тимчасової адміністрації. З початку фінансової кризи тимчасові адміністрації були введені у 23 банках.

На сьогоднішній день тимчасові адміністрації введені у 4 банках: ТОВ “Діалог банк”, м. Дніпропетровськ, ПАТ “КБ СКБ”, м. Одеса, ПАТ “Родовід Банк”, ВАТ КБ “Надра”.

Однак говорити про досить високу ефективність даного інструмента, на нашу думку, неправильно. Так, протягом 2009 р. та першого півріччя 2010 р. тимчасові адміністрації були виведені з 18 банків, із яких 5 продовжили свою діяльність, а у 13 було відкликано банківську ліцензію та призначено ліквідатора.

Особливої уваги в аспекті регулювання ліквідності потребує кредитна політика банків, яка нині є не лише чинником збільшення ризиків ліквідності через дисбаланси в депозитно-кредитних операціях, а й негативно впливає на макроекономічну збалансованість та стимулює розвиток інфляційних процесів в Україні. Нині кредитні вкладення банків спрямовуються переважно у поточну діяльність суб'єктів економіки, їх питома вага у структурі кредитного портфеля банків становить 78 %, тоді як інвестиційні вкладення – лише 22 % (рис. 3).

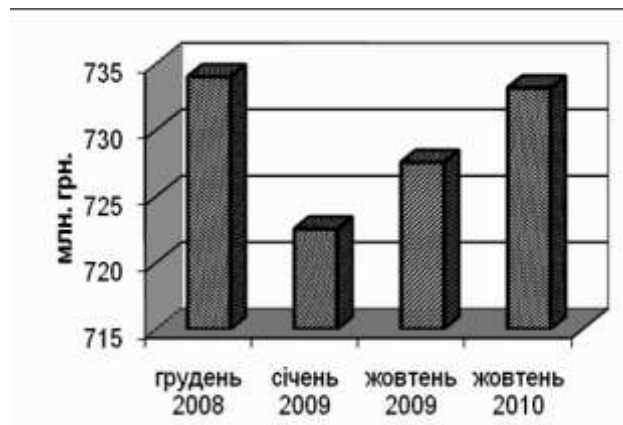

Рис. 3. Величина кредитів, наданих суб'єктам господарювання

Як бачимо, кредити у січні 2009 р. скоротилася на 12,53 млн. грн., але вже з середини цього ж року кредитування було відновлене. Великі комерційні банки протягом фінансової кризи продовжували кредитувати підприємства, з якими працювали до цього.

Кредитування поточної діяльності суб'єктів економіки, з одного боку, підвищує їх купівельну спроможність та рівень побутових і житлових стандартів, а з іншого – є викликом економічному розвитку України, стійкості її фінансової системи та цінової стабільності.

Національний банк України для підтримки ліквідності комерційних банків використовує багато інструментів, але їх вплив не досить ефективний. Тому, на наш погляд, найбільш дієвим серед цих інструментів є позички овернайт та стабілізаційні кредити, але лише під чітко сформульовані і представлені програми фінансового оздоровлення.

Висновок. У результаті проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що світова фінансова криза суттєво вплинула на стабільність у банківській сфері, на ліквідність і рентабельність роботи українських комерційних банків у бік погіршення цих показників. Для підтримки діяльності та платоспроможності комерційних банків Національний банк використовував низку інструментів, які хоча і призвели до зниження напруги у банківському секторі, але були не досить ефективними.

Тому заходами для подолання наслідків кризи у банківській системі повинні стати: видача кредитів рефінансування лише на кредитування економіки; надання стабілізаційних кредитів лише під чітко встановлені програми фінансового оздоровлення; підвищення довіри інвесторів; повернення довіри клієнтів банків шляхом підвищення прозорості діяльності банківських установ України.

Подальшого дослідження потребує стабілізація ліквідності банків шляхом саморегулювання.

Список літератури

1. Лис, І. Удосконалення управління ліквідністю банку в умовах світової фінансової кризи [Текст] / Ігор Лис // Банківська справа. – 2009. – № 4. – С. 19–25.

2. Міщенко, В. Ліквідність банківської системи: економічна сутність, структура і методологічний підхід до аналізу [Текст] / В. Міщенко, А. Сомик. – Вісник Національного банку України. – 2008. – № 11. – С. 6–9.
3. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
4. Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України [Електронний ресурс] : положення, затверджене постановою Правління Національного банку України від 30 квітня 2009 р. № 259. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
5. Про вдосконалення процедури підтримки ліквідності банків [Електронний ресурс] : положення, затверджене постановою Правління Національного банку України від 30 квітня 2009 р. № 262. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
6. Рябініна, Л. Ліквідність банківської системи та роль НБУ в її підтримці [Текст] / Людмила Рябініна // Банківська справа. – 2010. – № 2/3. – С. 51–59.
7. Серпенінова, Ю. С. Побудова фінансового механізму управління ліквідністю банку [Текст] / Ю. С. Серпенінова // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 2(92). – С. 159–165.

Summary

Influence of financial crisis is on liquidity of commercial banks is analyzed in the article. Estimation of liquidity regulation's instruments of commercial banks and efficiency of their use are conducted. And also their role in the increase of reliability of the banking system of Ukraine is investigated.

Отримано 11.07.2011